

БАНКІВСЬКІ ПЛАТІЖНІ КАРТКИ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
(ВІДМИВАННЮ) ПРИБУТКІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

На шляху створення цивілізованих ринкових відносин наша держава змушена вирішувати проблему подолання такого суспільно небезпечного явища, як організована злочинність, яка у широкому розумінні об'єднує тероризм, корупцію, рекет, незаконну торгівлю наркотиками і людськими органами, убивства на замовлення, торгівлю людьми, проституцію, «відмивання» грошей та інші злочини. Організована злочинність є потужним чинником, що стримує розвиток суспільних відносин у країні. До початку 90-х рр., тобто доти, поки українська економіка регулювалася командно-адміністративними засобами, діяльність злочинних угруповань зводилась, в основному, до силового перерозподілу матеріальних цінностей і мала скоріше локальний характер. Перехід до ринкової економіки і лібералізація суспільних відносин на деякий час створили сприятливі умови для розвитку організованих кримінальних груп.

У наш час організована злочинність у своїй діяльності усе частіше використовує так званий «адміністративний ресурс». Це виявляється передусім у двох напрямках: підкупі посадових осіб, а також у безпосередньому проникненні представників злочинних організацій до органів державної влади. Обидва напрямки створюють передумови для широкого використання службового становища з метою особистого збагачення, іншими словами, для поширення корупції чиновництва. Корумпованість вищих ешелонів влади дає можливість кримінальним елементам впливати на усі без винятку сфери суспільного життя. Результатом такого впливу є дестабілізація функціонування державного апарату і втрата довіри до влади з боку пересічних громадян. А це, у свою чергу, є вагомим передумовою для виникнення напруженості у суспільстві і створенні негативного іміджу держави на міжнародній арені.

В українському суспільстві досі діє ціла низка економічних і соціальних чинників, що сприяють розширенню діяльності організованих злочинних угруповань. Ось лише деякі з них: експорт товарів, виготовлених на державних підприємствах, без повернення прибутків від продажу в скарбницю держави; штучна монополізація і недобросовісна конкуренція в окремих галузях економіки; створення комерційних структур, діяльність яких важко проконтролювати; відволікання уваги громадян і державних органів на політичні, релігійні та інші аспекти суспільного життя, що дозволяє частково зневільовати справжню актуальність проблеми боротьби з організованою злочинністю [1].

Ці особливості українського економічного життя, а також корумпованість влади мають під собою спільну основу: недосконалість правової бази. В національному законодавстві міститься чимало колізій, що, з одного боку, дає можливість чиновникам зловживати службовим станови-

щем, а з іншого – дозволяє злочинцям уникнути відповідальності за скоєні правопорушення.

Зокрема, правовий вакуум та розбіжності між положеннями різних законодавчих актів спричинили поширення такого негативно явища, як *легалізація прибутків, отриманих злочинним шляхом*.

Той факт, що проблема обігу коштів у тіншовій економіці на сьогодні є надзвичайно актуальною, не викликає ані найменшого сумніву. Систематичне невиконання планових показників державного бюджету через величезні масштаби тіншового сектора, а також необхідність виконання вимог FATF (Міжнародної робочої групи по боротьбі з регалізацією прибутків, отриманих злочинним шляхом) є основними чинниками, що визначають доцільність ужиття більш жорстких заходів для протидії відмиванню «брудних» грошей.

Безумовно, реалізація заходів для протидії легалізації прибутків, отриманих злочинним шляхом, повинна мати під собою юридичні підстави. Тільки з прийняттям і введенням у дію відповідних директивних документів можна домогтися позитивних результатів у протидії легалізації злочинно отриманих прибутків.

Законодавчі нововведення, пов'язані з необхідністю боротьби з відмиванням «брудних» грошей, повинні бути спрямовані на реформування відносин у фінансовому секторі економіки – на створення максимально прозорих відносин у банківській системі. Банки мають реальні можливості для боротьби з відмиванням «брудних» грошей, оскільки жодна операція з легалізації злочинно отриманих прибутків не проходить повз банківські рахунки. Заробити гроші злочинним шляхом можна і поза банківською системою, а от замести сліди походження цих грошей з метою їх наступного використання, можна *тільки* з використанням банківських рахунків. Іншими словами, щоб надати коштам законного вигляду, використовуються банківські установи, інакше в процесі легалізації не буде сенсу. Виходячи з цієї точки зору, банківські установи повинні бути наділені юридичними повноваженнями для реалізації заходів протидії легалізації прибутків, отриманих злочинним шляхом. Такий підхід до вирішення проблеми вважаємо найбільше обґрунтованим як з науково-теоретичної, так і практичної точок зору.

Фінанси і грошовий обіг – одна з підсистем української економіки, у якій вже накопичено позитивний досвід реформування. Приклад тому – побудова системи електронних платежів (СЕП), що за багатьма параметрами функціонування перевершує аналогічні системи міжбанківських розрахунків у багатьох розвинутих країнах світу. Безумовно, досвід створення СЕП повинен лягти в основу побудови внутрішніх систем безготівкових розрахунків із використанням пластикових карток.

Оцінюючи світовий досвід роботи основних платіжних систем, можна стверджувати, що необхідність у створенні подібної структури в загальнонаціональному масштабі вже назріла.

Передумов для цього декілька. По-перше, існує потреба у зміні теперішньої структури грошової маси в Україні, оскільки готівка в обігу скла-

дає 41%, у той час як у розвинутих країнах цей показник не перевищує 10%. Велика кількість готівки в обігу не тільки завдає інфляційного тиску на економіку, але й сприяє тіньовому обігу грошової маси [2].

По-друге, пластикові картки є таким фінансовим інструментом, які зміг би забезпечити державний контроль за прибутками і витратами фізичних і юридичних осіб. Таким чином, можна економічними методами зробити те ж саме, що вітчизняні податкові органи котрий рік намагаються здійснювати силовими. Як свідчить практика, більш «природні» фінансові інструменти регулювання економіки є менш хворобливими, й у той же час – більш ефективними.

І, нарешті, третьою серйозною передумовою для розширення картових платежів в Україні можна вважати тотальну війну, оголошену легалізації «брудних» грошей світовим співтовариством. Наша країна, як відомо, одержала статус «осередку», акумуляції та наступної легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Пластикові картки в даному аспекті можна розглядати як механізм протидії легалізації незаконних прибутків, заснований на здійсненні глобального моніторингу масових платежів у межах усєї банківської системи. Будь-яка держава заохочує створення прозорого фінансового сектора, а пластикові картки в цьому плані – досить ефективний інструмент. З одного боку, вони полегшують контроль за грошовими потоками на банківських рахунках, з іншого боку – сприяють детінізації грошових потоків, тобто можуть вивести частину коштів власників карток із нелегального обігу [3].

Неодмінною умовою ефективного впровадження заходів боротьби з відмиванням злочинних коштів також є створення внутрішніх правових механізмів для попередження і виявлення фактів легалізації прибутків, отриманих злочинним шляхом. У законодавчих актах повинні бути закріплені конкретні норми, що були б обов'язковими для виконання всіма учасниками фінансового ринку. Тільки в такий спосіб можна організувати широкомасштабну кампанію з запобігання і протидії легалізації прибутків, отриманих злочинним шляхом.

Розширення діяльності платіжних систем на основі пластикових карток є одним з пріоритетних напрямків розвитку банківських установ в Україні. У проекті «Комплексної програми розвитку банківської системи України на 2003–2005 роки» відзначається, що збільшення обсягів обслуговування пластикових карток буде сприяти зниженню кількості ризикових операцій, проведених банками [4]. У цьому ж документі робиться особливий акцент на необхідності протидії легалізації злочинно отриманих прибутків.

Розгортання в Україні локальних платіжних систем, на нашу думку, повинно базуватись на таких принципах:

1. Платіжні системи повинні передбачати можливості для збору та опрацювання даних про проведені операції.

Такі дані згодом можуть бути використані для виявлення незаконних платіжних операцій, а також для контролю за грошовим і товарним ринками. У той же час ця інформація має конфіденційний характер, а тому повинна бути надійно захищеною від незаконного використання.

2. Принадність пластикової картки для потенційного володільця повинна полягати в її багатофункціональності.

Картка повинна використовуватися не тільки для зняття грошей і здійснення розрахунків за товари і послуги. Крім виконання функцій платіжного інструменту вона повинна виконувати функції, страхового полісу, електронного посвідчення особи, дисконтної картки тощо.

3. Ефективність роботи платіжних систем може бути забезпечена лише за наявності відповідної інфраструктури пунктів обслуговування карток.

Розгалужена мережа пунктів обслуговування карток, у першу чергу, необхідна для забезпечення комфорту клієнтів. З іншого боку, вона потрібна для більш масштабного впровадження безготівкових розрахунків і для виводу коштів із тіньового обігу. Поширення безготівкових розрахунків у торговельній сфері дозволить збільшити обсяги продаж в офіційній економіці і домогтися поліпшення показників поповнення бюджету. Відзначимо, що для розширення мережі платіжних терміналів у торгових точках Москви уряд міста вирішив, що термінали повинні встановлюватися за кошти торговців і банків-еквайерів, і прийняло відповідне розпорядження. З огляду на ймовірне небажання українських продавців установлювати дороге устаткування, можна з упевненістю говорити, що жорсткі адміністративні заходи, аналогічні московським, у даному випадку можна розглядати як єдиний ефективний інструментом розширення мережі POS-терміналів в Україні.

4. Фінансування проекту створення карткової платіжної системи повинно здійснюватися за рахунок держбюджету, позабюджетних державних коштів, інвестицій українських банків і торгових підприємств, а також, і, можливо, іноземних кредитів.

За умов дефіциту капітальних коштів для розгортання платіжних систем необхідно вдаватися до найбільш доступних і дешевих джерел капіталу.

5. Функціонування платіжних систем тісно пов'язане з деякими соціальними аспектами суспільного життя.

Використання пластикових карток для реалізації зарплатних проєктів, соціальних виплат, медичного і соціального страхування робить фінансові відносини в соціальному секторі більш прозорими і, звичайно, сприяє стабілізації соціальної обстановки у суспільстві. Результати впровадження проєкту «Картка москвича» говорять про те, що пластикові картки можуть ефективно використовуватися для контролю за наданням адресних пільг (і відповідно перешкоджати зловживанню пільгами). Сюди ж можна додати, що зменшення маси готівки в обігу, крім усього іншого, сприяє поліпшенню криміногенної обстановки у зв'язку зі скороченням числа крадіжок готівки і дрібного злочинства.

6. Розширення діяльності платіжних систем в Україні можливе в контексті співробітництва з міжнародними картковими системами.

Випуск спільних зі світовими платіжними системами карткових продуктів доцільний з погляду розширення пунктів прийому карток і створює

додаткові можливості у сфері міжнародного співробітництва в боротьбі з тіншовим обігом капіталів.

Практика упровадження локальних карткових проектів засвідчує, що перераховані вище принципи повинні лягти в основу роботи чинних і новостворюваних карткових платіжних систем в Україні.

Доцільною є розробка проекту, аналогічного «Соціальної картці москвича» на базі Національної системи масових електронних платежів. НСМЕП уже зараз широко використовується для виплати заробітних плат у бюджетній сфері. Реалізація проектів по виплаті стипендій, пенсій і соціальних допомог також виглядає економічно ефективною. Постійне зростання обсягів платежів у рамках даної карткової системи, а також плануване в найближчому майбутньому використання всеукраїнської мережі поштових відділень повинні стати запорукою успішної реалізації загальнонаціональних карткових проектів на базі НСМЕП.

В основі роботи НСМЕП лежить використання мікропроцесорних карток. Це забезпечує високий рівень безпеки платежів і великі конкурентні переваги в порівнянні з магнітними картами MasterCard і Visa, найбільше поширеними в Україні. До повноцінного переходу глобальних платіжних систем на смарт-картку, тобто, як мінімум, до 2005 р. у карток НСМЕП є реальна можливість для захоплення і зміцнення значної частки вітчизняного ринку «карткових» послуг.

Насичення ринку пластиковими картками НСМЕП за теперішніх умов доцільно проводити, насамперед, шляхом упровадження зарплатних проектів на українських підприємствах, виплати пенсій, стипендій, емісії так званих соціальних і страхових карток. Такі заходи не тільки знизять кількість готівки в обігу, але й дадуть можливість контролювати ситуацію з виплатою адресних платежів із бюджетних фондів. Більше того, якщо ті ж соціальні картки будуть слугувати інструментом розрахунків у торгових точках, у держави з'явиться можливість для моніторингу споживчих витрат і для відслідковування поточної ситуації на відповідних ринках. З іншого боку, таким чином можна здійснювати контроль над прибутками торгових точок, у яких будуть прийматися до оплати пластикові картки НСМЕП. Реалізація таких можливостей, поза сумнівом, стане передумовою для створення в Україні прозорої фінансової сфери.

Для втілення в життя цих величезних планів необхідно використовувати не тільки матеріальні, але й адміністративні ресурси, про що вели мову вище. Зацікавленість влади повинна базуватися, у першу чергу, на прагненні до створення в Україні цивілізованих економічних відносин.

Удосконалення системи грошових розрахунків, а також розширення безготівкових форм оплати товарів і послуг повинні сприяти якнайшвидшому розвитку інфраструктури як товарних, так і фінансових ринків. Швидкість і якість цих процесів багато в чому будуть визначати ефективність ринкових перетворень в економіці України.

Список літератури: 1. Доля Л.М. Діяльність організованих злочинних угруповань у сфері «відмивання» доходів, отриманих злочинним шляхом// Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2002. № 5. 2. По дан-

ним НБУ. Взято с web-сайта: www.bank.gov.ua. 3. По данным Европейского Центрального Банка. Взято с web-сайта: www.geoinvestor.com. 4. Проект «Комплексної програми розвитку банківської системи України на 2003–2005 роки» від 30.01.2003.

Надійшла до редколегії 04.04.03